

Nagy-L. István: *A császári–királyi hadsereg, 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok.* Gróf Esterházy Károly Múzeum, Pápa, 2013

A jelzett korszak már korábban is komoly eredményeket felmutató kutatója, 2013-ban megjelent első monografikus feldolgozásával egyértelműen igazolja, eddig megjelent, rövidebb lélegzetű munkáiból is kitűnő kivételes tehetségét és szorgalmát. A PhD-értekezésből kinőtt munka egyfelől a Habsburg Monarchia, a korszakban császári–királyinak nevezett haderejének szervezettörténeti áttekintését, másrészt ezen túlmutatóan, jelentős részben az előbbi során felvázolt adatokból kiindulva, a birodalmi hadvezetés által alkalmazott hadászat és harcászat, illetve a hadkiegészítési rendszer és a hadszervezet fejlődésének részletes kritikai áttekintését nyújtja.

A szerző áldozatos munkájának köszönhetően először készült el magyar nyelven a császári–királyi hadsereget érintő részletes szervezettörténeti összefoglalás II. József és a francia háborúk időszakának vonatkozásában. Ezzel, kétszáz évvel a napóleoni háborúk lezárását követően, hadtörténetírásunk régóta fennálló, nagy adósságának tesz eleget. A mű elkészítését ugyanakkor az is indokolta, hogy idegen nyelven is az utolsó ilyen jellegű feldolgozás, Alphons von Wrede báró, császári és királyi ezredes több kötetes, máig használatos munkája szintén immár több mint egy évszázada látott napvilágot. Ily módon egy új összefoglalás révén alkalom nyílt előbbi hibáinak lehetőség szerinti korrigálására, továbbá az azóta megszületett, a szerző által láthatóan jól ismert, új kutatási eredmények beépítésére is. Természetesen mindezt napjaink elvárásainak megfelelő, korszerű módon, a számítástechnika és a történeti statisztika nyújtotta lehetőségek maximális felhasználásával.

A hatalmas forrásbázison, könyvészeti és levéltári anyagon, köztük néhány kevésbé ismert, eddig alig hasznosított levéltári forráson alapuló munka szerkezeti felépítése klasszikus hivataltörténeti feldolgozásként logikus és jól követhető.

A részletes ismertetésre rátérve, az előszóban a szerző programadással szolgál. Ennek során kifejti, hogy az utóbbi két évtizedben kialakult, a hadsereget és a háborút az állammal és a társadalommal alkotott kapcsolatának aspektusából vizsgáló, ún. „új hadtörténetírás” (new military history) irányzatának jegyében folytatta mintegy tíz évre terjedő kutatásait és készítette el munkáját, amely egy tervbe vett trilógia első kötete.

Az előirányzott sorozat a 18–19. század bővebben értelmezett fordulójának magyar szemléletű, de az egyetemes történelemben ágyazott hadtörténeti megközelítésű vizsgálatát célozza meg. A jelenlegi, első kötetben ugyanakkor az egész Habsburg Monarchia képezi a

kutatás keretét, mintegy alapul szolgálva a magyar csapatokat, magyar tiszteket és tábornokokat, illetve előbbieik kapcsolatrendszerét a magyar társadalommal feldolgozni kívánó második kötethez. Végül a záró, harmadik kötet az 1809. évi V. koalíciós háború magyarországi vonatkozásait tervezi bemutatni, így a máig vitatott, sok szempontból igazságtalanul megítélt inszurrekció katonai tevékenységét, valamint a hazánk területén folyó hadműveleteket, illetve a magyar társadalomnak a francia háborúk során egyedül ez alkalommal lezajlott, közvetlen találkozását a háborúval.

A trilógia elkészült első kötetére visszatérve, a bevezetésben a szerző történeti előzményként európai kitekintésben röviden bemutatja az állandó hadseregek keletkezését. Majd a Habsburg Monarchia haderejére rátérve, leszögezi, hogy a császári–királyinak nevezett hadsereg, nem az egyetlen fegyveres ereje volt a Habsburgok heterogén birodalmának. A Magyar Királyság és az Erdélyi Nagyfejedelemség saját védelmi rendszerű hadszervezete, a magyarul helytelenül nemesi felkelésnek nevezett inszurrekció, nem tartozott ugyanis a császári–királyi hadsereg kötelékébe, hasonlóan az 1808–1809-ben az osztrák birodalomfélben felállított Landwehrhez és a tiroli Landesschützenhez. Így ezek vizsgálatát mellőzi.

E fejezetben kerülnek indoklásra a korszakhatárok is. A szerző teljes mértékben elfogadható véleménye szerint a francia forradalmi és a napóleoni háborúkban harcolt császári–királyi hadsereg szervezetének alapjait a hétéves háború (1756–1763), tapasztalatai nyomán II. József császár és legfőbb katonai tanácsadója, gróf Franz Moritz von Lacy tábornok reformmunkálatai során kialakult keretek adták. Így célszerűnek tűnt József császárrá választásának, illetve társuralkodóvá válásának időpontjával indítani. A korszakhatár vége ugyanakkor nem hadsereg-szervezeti szempontból esik 1815-re, mivel a császári–királyi hadsereg az 1848–1849-es háborúig szervezetenként nem esett át lényegi változáson, ezt sokkal inkább a nagy háborúk időszakának lezárulása indokolta.

A kutatás tárgyát és forrásait bemutató, továbbá a módszertani áttekintést tartalmazó második fejezetből megtudjuk, hogy a kutatás kiindulópontjaként a császári–királyi hadsereg szervezettörténetének említett alpműve, Wrede „Geschichte der k. k. Wehrmacht” című sorozata szolgál. Nagy-L. munkájának ugyanakkor egyik legfontosabb célja az ezen monumentális munkában előforduló hiányok pótlása, a kevésbé kidolgozott részek újabb adatokkal történő gazdagítása levéltári forrásokra alapozott kutatások révén. Utóbbi munkát az Osztrák Állami Levéltár (Österreichisches Staatsarchiv) taglevéltáraként működő nagy múltú osztrák Hadilevéltár (Kriegsarchiv) vonatkozó iratanyagára alapozza. Miután itt találhatóak a Habsburg Monarchia központi katonai szerveinek iratai.

A szerző alapvető forrásai többek között a „személyügyi anyagok” (Personalunterlagen) elnevezésű fondcsoport (Bestandsgruppe) „mustrajegyzékek és állománytáblázatok” (Musterlisten und Standestabellen) nevű fondjában (Bestand) található mustrajegyzékek, újoncjegyzékek, névjegyzékek, áthelyezési jegyzékek és állománytáblázatok, melyek az egységek belső felépítésére és létszámviszonyaira vonatkozóan nyújtanak hasznos információkat. A „régii tábori akták” (Alte Feldakten) fondjában található hadműveleti iratanyag (Operative Akten) ugyanakkor a magasabbegység-szervezet legfőbb forrása, mivel ez tartalmazza a gyakran változó hadrendeket, de létszámkimutatást, állománytáblázatot is találni benne. Szintén a tábori akták részét képezik a „Stand- und Dienstabellen”, illetve az „Ordres de Bataille” nevű állagok. Ezek közül előbbi a főhadparancsnokságok, illetve hadseregek szerint tartalmazza az egységek létszámadatait, illetve létszámváltozásait, utóbbiban pedig grafikus alapú hadrendek találhatóak. A birodalom központi katonai kormányzatának iratanyagát magában foglaló „központi szervek” (Zentralstellen) nevű fondcsoportból egyrészt a „(Militär-)Hofkommissionen” nevű állagot hasznosította a szerző, mely az uralkodó által kinevezett, különböző feladattal megbízott bizottságok iratanyagainak a lelőhelye. Ezek közül a fontos szervezettörténeti adatokat tartalmazó irategyüttesek közül is, a szerző bevallása szerint, a leghasznosabb a Nostitz-Rieneck-bizottság anyaga volt, miután a nevezett bizottság célzott szervezettörténeti kutatást is folytatott. Ráadásul anyaga mindeközéig elkerülte a kutatók figyelmét. Szintén meghatározó fontossággal bírt a kutatások során az ugyancsak a „Zentralstellen” fondcsoportban található, Lacy tábornagy irathagyatékát tartalmazó „Kriegsminister-Lacy-Akten” nevű fond, a Károly főherceg hadügyminisztériumának iratanyagából felépülő „Kriegsministerium Erzherzog Karl (Kriegsministerialakten)” fond, végül a bécsi udvari haditanácsnak (Wiener Hofkriegsrat) a fondcsoport legnagyobb fondját jelentő irategyüttese.

A mű lényegi szakasza a harmadik fejezethez köthető szervezettörténeti résszel veszi kezdetét. Ez leegyszerűsítve egy gazdag adattárnak tekinthető, mely fejlődéstörténetében mutatja be a korszak Habsburg-haderejének fegyver- és csapatnemeit, illetve az előbbieket keretében fennállt alapvető adminisztratív szerveket, a csapattesteket és egyéb önálló alakulatokat.

A fejezet a korszak hadszervezetében betöltött szerepüknek megfelelő fontossági sorrendben, a gyalogság, lovasság, tüzérség és a műszaki csapatok szerinti tematikus egységekbe rendezve épül fel, melyek kronologikus bontásban, csomópontok szerint rendezett alfejezetekre bomlanak.

Ez, a könyv leghosszabb részeként több mint 200 oldalt kitevő fejezet önmagában is rendkívül hasznos, hiszen az érdeklődő laikusok és a szakemberek számára egyaránt segít eligazodni a császári–királyi hadsereg szinte átláthatatlan, szövevényes szervezeti struktúrájában, számos gyakran változó megnevezésű és összetételű alakulatának dzsungelében. E fejezet igazi tudományos értékét, az elszórtan ugyan, de alapvetően már eddig is rendelkezésre álló ismeretanyag gondos összegyűjtésén és kétségkívül fáradságos összegzésén túl, elsődlegesen a széles körű statisztikai feltárásnak köszönhetően, az egyes fegyver- és csapatnemek fejlődésével, alkalmazásával kapcsolatos, mindeddig ismeretlen tendenciák felvázolása, és az ezek alapján levont következtetések jelentik.

Az általánosan magas színvonalú munkán belül is újszerűsége, egyéni, kreatív látásmódot tükröző megállapításai révén egyértelműen kiemelkedik a negyedik és ötödik fejezet, előbbiben a korszak háborúiból vett szemléletes példákon keresztül kerül bemutatásra a magasabbegységek szervezetének alakulása és fejlődése, ami azért is különösen hasznos, mivel a jelentősebb hadműveletek előbbieket, nem pedig a csapattestek szintjén zajlottak le. Ráadásul, míg utóbbiak szervezeti keretei II. József és Lacy reformjait követően a korszak folyamán strukturális változáson már nem estek át, addig a hadsereg magasabbegység-szervezete, vagyis a harctéren harcoló hadseregek felépítése alapjaiban változott meg. A 18. századi vonalhadereg sematikus felépítése a hadműveletileg önálló, összefegyvernemi magasabbegységek kialakulásával ugyanis minőségi ugráson ment keresztül. Ezt a változást a hadászati elvek megváltozása hozta magával, ami teljes egészében átalakította a hadműveleti vezetés által támasztott igényeket. Ezeknek az igényeknek megfelelően alakult át a császári–királyi hadsereg háborús felépítése, hadrendje. A változás lassú, de folyamatos volt, mígnem 1809-ben eljutott a francia hadtestszervezet – saját hagyományokat figyelembe vevő – adaptálásáig.

A fejezetben ráadásul, a könyv címében foglaltakon túlmutatóan rövid, de hasznos és szemléletes kitekintést nyújt a szerző a többi európai nagyhatalom haderejére is a korszak vonatkozásában. Ily módon mintegy nemzetközi aspektusba helyezi a császári–királyi hadsereg fejlődését.

Az ötödik fejezetben, hasonlóan jól alátámasztott és szemléletes módon a császári–királyi hadsereg létszámának alakulása révén a birodalom katonai erő kifejtésének a háborús szükségletek nyomán történő rendkívüli fokozódása és egyre hatékonyabbá válása kerül bemutatásra. A szerző pontos képet ad a császári–királyi hadsereg erejéről, továbbá arról, hogy a rendelkezésre álló haderőt az egyes hadszínterek között milyen arányban osztották fel. Ezzel egyúttal közvetlen és plasztikus képet kapunk a birodalom vezetésének katonai és

politikai szándékáról, hiszen a hadsereg arányai tükrözték az erő kifejtési irányokat, illetve ezek erősségét.

A fejezet kiválóan rávilágít a korabeli hadászatra és harcászatra is, egyúttal, példákon keresztül értékelő elemzést ad. Ezzel összefüggésben a hadvezetés hibái is érzékletes bemutatásra kerülnek, ami korábban ilyen szemléletesen és kritikusan még nem történt meg. Köszönhetően leginkább annak, hogy a legtöbb, a korszak császári–királyi hadseregét középpontba helyező munka még a Habsburg, illetve Osztrák–Magyar Monarchia időszakában készült, ily módon nem mentesek némi elfogultságtól.

A szerző fontosnak tartja megvizsgálni a hátszágban visszamaradt csapatok erejét és arányát is. Miután ez egyrészt politikai töltetet is hordozhatott, mint például Lengyelország harmadik felosztása idején, másrészt még inkább a birodalom katonai teljesítőképességének határait mutatja. Amikor ugyanis a hátszágban szolgáló kiképző alakulatok összlétszáma lecsökkent, az a birodalom katonai kimerülésének kétségtelen jele volt. Mindennek vizsgálata különösen fontos annak tudatában, hogy a katonai teljesítőképesség láthatóan közvetlen hatást gyakorolt a politikai döntésekre.

Az új tudományos eredményeket jelentő megállapítások során a szerző így, a hadtörténeti, hadtudományos fejtegetésekből kiindulva, újszerű, politikatörténeti következtetésekre is jut, és például a magyarországi jakobinus mozgalom véres megtorlásának okait is árnyaltabb megvilágításba helyezi.

A rövid hatodik fejezetben a munka legfontosabb megállapításai kerülnek összegzésre.

Végül a törzsszövegében is rendkívül adatgazdag munkát több mint 100 oldalnyi melléklet egészíti ki. Ezekben a gyalogezredek, a határőr gyalogezredek és a lovasság létszámadatai, illetve ezek változásai kerülnek egység szintű bontásban, táblázatos formában bemutatásra. Így egyúttal az említett fegyvernemek egyes csapattestei is áttekinthetővé válnak, és a fegyvernemek tagolódása, az egyes alakulatok alapításának időpontja, rang-, illetve hadrendi számaik változása is jól nyomon követhető. A munkát természetesen, az esetleges további tájékozódást is elősegítő, részletes forrás- és irodalomjegyzék zárja.

Összegezve, Nagy-L. István munkájának jelentősége túlmutat a szorosán vett hadtörténelmen, amelynek műveléséhez a szerző újító, azt több szempontból is megtermékenyítő módon járul hozzá. Így például már műve időhatárának kijelölésekor is merészen túllép a hagyományos köz-, és hadtörténeti korszakokon, és új, a bevett sémáktól elszakadó korszakolást vezet be, ami azonban munkája alapján tudományosan teljes mértékben megalapozottnak és elfogadhatónak tekinthető. Ezenfelül a megszokott fogalmi

keretektől gyakran elszakadó szóhasználata, esetenként új szóképzései révén a meglévő terminológiát is termékeny módon gazdagítja.

Nyugodt szívvel kijelenthetjük tehát, hogy alapvető és hiánypótló kézikönyv látott napvilágot a 18–19. század fordulója császári–királyi hadseregének felépítésére, hadászatára és harcászatára vonatkozóan.

Réfi Attila